У СУСРЕТ ПОТОПУ

(Уз збирку кратких проза *Нојев позив*)

Сиријског писца Зекерију Тамира (Дамаск, 1931), доскора практично непознатог нашем читалишту[1], није више нужно надугачко представљати. За цигло четири године код нас је објављено пет његових збирки у четири књиге од којих је свака била опремљена информативним поговором, а пре него што ова књига оде у припрему, из штампе ће изаћи још једна.[2] Тамирово дело, о којем је у свету написано и одбрањено мноштво магистарских и докторских теза, нашло се, напокон, и на списку литературе која се изучава на оријенталним студијама у Београду. Имајући у виду снажни утицај који је овај аутор, како својим уметничким ставом тако и особеним језичким изразом, извршио на писце средње и млађе генерације широм арапског света (света који је писао књиге још пре четрнаест столећа и заузима широки простор од Индијског до Атлантског океана, а данас дише, говори и једе или гладује на близу триста милиона уста), треба очекивати да његово стваралаштво нађе места и у програмима студија светске књижевности на нашим универзитетима. Ипак, скромни тиражи у којима су Тамирове збирке штампане, погубна издавачка инертност и срамотни изостанак сваке реакције критике увелико су умањили изгледе да бриљантни Сиријац стекне и код нас углед и популарност какве другде одавно ужива.[3] Зато није згорег понудити неколико основних информација о писцу *Нојевог позива* и оним читаоцима који се с Тамировом прозом први пут срећу листајући стране ове књиге.

Тамир спада у прозаисте који негују искључиво кратку форму и то није никакво чудо – чудо би било да писац ког одликује тако оштра визија суманутог света у којем живи и чије писмо красе густ поетски набој и кристални стил каквим се могу подичити само највећи мајстори писане речи, створи ма и једно дело дуже од двадесетак страна. Његове приче, чија дужина већма варира од две до десет страна, покрећу ерупције осећања, пуне су изненађења и местимице су тако шокантне да не би било само излишно да буду дуже, већ је немогуће и замислити како би их, да јесу, читалац доживео и – преживео.

Свет је у Тамировим очима место на којем се свакодневно догађају мрачне и апсурдне ствари, јер људи робују предрасудама и једни другима, ташти су и похлепни, па су и њихови поступци диктирани користољубљем и лишени саосећања. Окосницу догађаја чини страх, који затамњује друге емоције. Срца су само изнимно нежна и рањива а најчешће сурова, душе испуњене стрепњом, лажима и тескобом. У причи *Пословна трансакција*, на питање детета које носи у стомаку о томе какав га живот чека у спољњем свету, мајка одговара: „Свет у

---

[1] За четврт столећа, од 1973. до 1998, у Југославији је, у преводима с арапског, руског и енглеског, већма расутим по периодици, неуједначеног квалитета и са штурим подацима о аутору, објављено мање од десет Тамирових прича.

[2] У Београду су до сада објављене Тамирове књиге *Запожарени Дамаск* и *Тигрови, десетог дана* (у компилацији под насловом *Атентат*, VerzalPress 2000), *Смејаћемо се* (Paideia 2000), *Зашто је заћутала река*, приче за децу, (Самиздат Б92 2002) и *Кисело грожђе* (Paideia 2004). У едицији Антологија светске књижевности (Народна књига) треба ускоро да се појави и претпоследња његова збирка *Сви на колена*.

[3] Ових дана Тамир је, уз нобеловца Нагиба Махфуза, један од почасних гостију на Сајму књига у Франкфурту, где му је, у преводу Hartmuta Fähndricha и Ulrike Stehli-Werbeck, управо објављена збирка под насловом *Die Hinrichtung des Todes*, од прича изабраних већма из књиге коју читалац држи у рукама.

ком ћеш живети је заблудео, груб и окрутан, не зна за милост и сажаљење.“ На све стране царују лицемерје, нечовечност и најгрозније насиље. Владарска свирепост, подстицање удвориштва и награђивање злочина воде у моралну беду и полицијску тортуру.

Чемерна иронија која провејава кроз готово сваки редак Тамирових прича и невероватна лакоћа и прецизност с којима овај писац разголићује скривене мотиве за себичност, понизност и лажни морал да би их изврго подсмеху, квалификују га првенствено као сатиричара. Но, Тамирово писмо одликује још једно битно својство. Када причу, која обично започиње у свету реалног, доведе до климакса, када она постане неподношљива и безизлазна, Тамир ће је превести у домен фантастичног, где она, као по проласку кроз огледало, наставља да тече новим током на чијем се хоризонту тек слуте могућа решења. Ова решења често су пренеражавајућа и морбидна, а скокови из реалног у фантастично и натраг тако су природни да се готово и не осећају. Један од Тамирових омиљених јунака је Иблис (Сотона), који се по правилу јавља у обличју усамљеног и несрећног човека.

Све ово Тамира није омело да напише многе топле приче за децу и афирмише се као утемељивач жанра дечје прозе у арапској књижевности и његов до данашњег дана непревазиђени протагониста. Неке од његових најбољих дечјих прича су, због своје чудесне прозрачности и хуманости, на иницијативу Унисефа преведене на главне европске језике и дистрибуиране по свету као сликовнице, а једна цела збирка Тамирових прича за децу преведена је и код нас и штампана у узорној техничкој опреми.

Збирци *Нојев позив*, коју је објавио после дуже паузе током које се био посветио писању за новине, аутор је дао наслов заснован на старозаветној причи о Нојевом ковчегу и спасавању живота на земљи, упућујући тако позив човечанству да преуми и промени правац кретања који га сваким даном примиче пропасти. Тамир, међутим, није од оних који гаје илузију да реч уметника сама по себи може променити свет и то је истицао више пута, како у својим причама, тако и у интервјуима. Овде, у причи *Остаци коначишта*, у горкој дискусији коју воде двојица знаменитих арапских песника различитих генерација, један ће рећи другоме: „Реч, колико год јој циљ био племенит, остаје само реч. Буђење уснулих изискује грмљавину топова, а реч није топ.“

Ипак, Тамир неодступно пише управо тако као да му је главни циљ да буди успаване савести. У причи *Племена* он језгровито слика пут којим су пустињске Арапе водила стална међуплеменска трвења, крвна освета и бедуинско уздизање пљачке на пиједестал врлине. У *Освети*, чија се радња збива у урбаној средини, реч је о групном насиљу над уљезом из суседног кварта, као манифестацији ксенофобног понашања и несрећне склоности ка аутоизолацији.

Многе Тамирове приче по својој структури су басне или су грађене, а и стилски угођене, по узору на бајке, легенде, новеле и друге облике народног приповедања. Главни или споредни јунаци у многим његовим причама су магарци и пси – најпрезреније животиње, које се појављују као равноправни партнери у људским активностима да би што сликовитије предочили промашеност друштвеног устројства. Тако, кад један од житеља Магарећег острва у причи *Последња лука* упита Синдбада Морепловца да ли су људска бића у његовој земљи срећна, овај не зна шта да одговори. „Синдбада је ово питање затекло неспремног. Погнуо је главу и дуго размишљао, мрштећи се. Чинило му се као да и сад гледа људе како се туку на ђубриштима, све је на продају и за све постоји цена, па се чак и живи људи продају за багателу, јер не налазе никога ко би их радо

купио, пошто је понуда већа од потражње. Све се погоршава и урушава, (...), подлаци стичу славу и углед а према поштенима поступа се као да су убили рођену мајку, пријатеља у невољи нигде нема осим у измишљеним причама за малу децу.“ У таквом свету једна од најцењенијих врлина је псећа понизност пред господарима. У *Изводу из говора једног педагошког експерта*, у циклусу *Пас*, читамо ове речи: „Треба да признамо да су наши актуелни школски програми у сукобу с идејама напретка. Они очигледно пате од мноштва страховитих недостатака, а најсигурнији доказ је то што се пасји језик не изучава као главни предмет.“ Врхунац тог циклуса је прича *Национални сан*, сва у једној реченици: „Ево, свеколико становништво земаљске кугле хода на четири ноге, весело маше реповима и лаје, објављујући тиме победу човека над тиранијом.“

Цинични и смушени краљеви и подмукли везири чести су ликови у Тамировој прози. Суптилна иронија с којом Тамир тка њихове дијалоге на тренутке се толико акумулира да се ближи подручју урнебесног хумора, али се увек зауставља на корак или два пре провале смеха. У овој збирци, међу многим хуморно-сатиричним местима која краси лаконични тамировски шарм, истиче се оно у великом циклусу *Краљ и везир*, где краљ казује везиру да је претходне ноћи уснио чудан сан, каквом нема равна, на шта везир, пре него што је и прозван да ишта каже, хитро одвраћа речима за које зна да ће годити господаревим ушима, а Тамиров таленат их салива у форму достојну изреке или савршеног стиха: „Снови краљева краљеви су снова.“ А кад га краљ упита које су врлине хлеба, везир ће му дуго говорити о улози глади у формирању покорних поданика и краљ ће тако „међу својим бојовницима открити незнаног јунака који га служи самопрегорно, а уопште не тражи висок положај какав му припада.“

Власт не само да не саосећа с народом, већ јој је зазорно и од свега што је лепо и прочишћава људске душе, а поготово од слободног мишљења. У причи *Земља без писаца* из истог циклуса, разлоге који гоне људе да пишу стихове везир тумачи краљу речима „Поезија је као болест којој нема лека. Песник је као гавран.“ У причи *Абдулах ибн ел Мукафа Трећи*, мислилац из осмог века и прослављени преводилац класичне персијске збирке *Калила и Димна*, Ибн ел Мукафа (чије је тело спаљено по наредби с највишег места, пошто су му живоме одсечене шаке и стопала), гордо одговара халифи Мансуру: „Ја пишем књиге које наводе људе на размишљање." На то један од везира скаче, напада га речима „Шта кажеш!? Признајеш, и то без срама и стида, да наводиш људе да мисле?“ и оптужује га да је непријатељ државе. Јер, добар владар је ту да мисли уместо својих поданика, док они, навикну ли се да сами мисле, неће ни осећати потребу за владарима.

У циклусу прича о Џухи Дамашћанину[4] Тамир на сцену уводи лик популарног шерета из древне свеарапске градске традиције. Ту се нарочито јасно види колико је Тамиров језик и иначе близак језику класичне усмене књижевности. Џуха ће, од приче до приче, прошетати кроз векове, говориће све што други не смеју да кажу, а када је притешњен лукаво ће изврдавати и увек изаћи као морални победник коме ни најмоћнији тирани не могу ништа. Неуништиви Џуха ипак ће страдати на крају циклуса, али тек као жртва мрачне натприродне силе, на шта ће га навести пука лакомост – тамна пукотина у људској души, кроз коју зли демони налазе свој пут.

---

[4] У познијим вековима турске владавине уз Џухино име јавља се надимак-презиме Наср ел Дин и учитељско-свештеничко звање (Мула Наср ед-Дин, Насрадин-хоџа), па је под тим именом, стопљен с вероватно још старијим сродним ликом из персијске усмене предаје (у нас – Ћоса) ушао и у западноевропску традицију.

У сасвим краткој причи *Фетва* (шеријатско тумачење), у којој људи од ученог Џухе траже да им разјасни статус детета рођеног само три месеца од мајчине удадбе, Џухин коментар гласи: „Ако је та жена сиромашна, син јој је дете греха. Али ако је богата, он је једно од оних чуда што обзнањују божију моћ – нека је велики Он и слављен.“ Тамир је овој причици могао дати који му драго од сто разних наслова, али је изабрао баш онај који ће му омогућити да хитрим потезима демаскира двојаке аршине у примени начела правде и правичности, у овом случају начела обичајног арапско-исламског права, јер је у време писања те приче била актуелна Хомеинијева фетва којом је Салман Ружди осуђен на смрт.

У причи *О Ти, који услишаваш молитве* видимо Тамира како не преза ни од тога да изнесе најбогохулнију идеју о настанку „светог“ црног турбана, какав носе исламски првосвештеници који претендују на крвно сродство с Пророком. Прича нам представља једног опседнутог богомољца чије је име управо Мухамед, и који је, у слепој жељи да искорени све што сам сматра да је зло, измолио од бога да спали његово рођено село. Када је пожар протутњао гутајући куће, људе, жене, децу и стоку, уважени духовник одбија и да наслути да је једини кривац за трагедију његова црна душа: „Мухамед је гледао у небо као да ништа не схвата, затим смаче турбан с главе и запањи се видећи да је овај сав почађавео.“

За Тамира би се мирно могло рећи да је, у једном особеном смислу, и – *женски писац*. Многе његове приче плету се око обесправљености и угњетавања жене у строгом патријархалном друштву. За женско испољавање сопствене полности друштвени поредак у срединама попут оне из које потиче сам писац има увек спремну осуђујућу пресуду. Тамир пак спремно устаје у одбрану права жене да одлучује о свом животу и ватрена жеља за побољшање статуса жене исијава из његових суптилних наративних пасажа и бравурозних дијалога. У *Последњем Иблисовом дану*, сведокиња оптужује ђавола да ју је навео на грех слободоумља: „Увек сам била жена покорна своме мужу и, да ми је затражио да умрем, умрла бих за њега. Али, Иблис ми се ругао све док се нисам претворила у жену високо уздигнуте главе. Постала сам горда и почела да мислим да поседујем своју властиту независност и право да сама одлучујем.“ Можда у свету и нема писца Тамировог ранга и пола који је тако упечатљив део свога стваралаштва изградио на теми насиља према жени, с племенитим слухом за специфичне проблеме с којима се она суочава у оним сегментима арапско-исламског друштва који су тврдокорни у својој оданости традиционалној полној дискриминацији. Ефекат његових прича инспирисаних положајем жене у тој средини каткад је тако снажан да скамењени читалац и несвесно пожели да и сам, истога часа, учини нешто племенито, ново и битно за афирмацију права жене. Најбољи пример је Тамирова антологијска прича *Смрт црне косе* из збирке *Запожарени Дамаск*, док је у овој збирци таква прича *Далеко од куће*, у којој је жена угрожена на готово сваком кораку, а заплет кулминира сценом вишеструког силовања.

Једна од Тамирових књига носи наслов *Славни сте, Арапи, славни!* Приређена је и издата у Палестини 1986. без његовог знања, а састављена је од текстова Тамирових колумни објављених по виђеним листовима који излазе у дијаспори на арапском језику и неколико ранијих прича. Својим пламеним пером, оштријим од сваког копља, писац се ту изругује с пословичном арапском страшћу за славом и светлањем образа пред светом, без обзира на цену и на иначе суморну стварност. И у овој збирци налазимо примере беспоштедне критике таквог менталитета, у чијем окриљу цвета ропски однос према власти и негује се

понизност пред сваким ко је јачи. Ово је најексплицитније исказано у причи *Последња ноћ* из кратког циклуса Шехрајар и Шехрезада. Пошто нас је забавио успелим извртањем односа главних личности *Прича из 1001 ноћи*, Тамир другу причу гради у жустром дијалогу двоје супружника, да би крај искористио за елегантан и далекосежан завршни коментар: „Шехрезада се уплаши и заћута, као и сваки Арапин и Арапкиња.“

Нојев позив је ниска филигранских прича пуних горког хумора и реске сатире, а свака од њих је и позив на престанак ћутања и збацивање деспотских јарама под којима ропћу милиони Арапа и неарапа, не би ли се човечанство у добар час спасло од потопа који прети и можда је већ неумитан.

Дело Зекерије Тамира представља један од стубова савремене арапске прозе, упркос томе што је писац за преко четрдесет година књижевног рада издао само дванаест књига, међу којима нема ниједног романа. То су: *Њисак белца* (1960), *Једно пролеће у пепелу* (1963), *Грмљавина* (1970), *Зашто је заћутала река*, приче за децу, (1973), *Запожарени Дамаск* (1973), *Тигрови, десетог дана* (1977), *Ружа је рекла ласти*, приче за децу, (1977), *Славни сте, Арапи, славни!* (1986), *Нојев позив* (1994), *Смејаћемо се* (1998), *Кисело грожђе* (2000), *Сви на колена* (2002) и *Жртвини епиграми убици* (2003). Преваливши седамдесет трећу, и даље немиран, Тамир управо довршава нову збирку прича, чији наслов још није познат ни њему самоме, па ни писцу овог поговора.

Српко Лештарић
Београд, октобра 2004